

Головченко В.І.\*

## КИТАЙСЬКИЙ НАПРЯМ ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ США ЗА ПРЕЗИДЕНТСТВА В. КЛІНТОНА І ДЖ. БУША-МОЛОДШОГО

*У статті здійснено компаративний аналіз концептуальних засад китайської політики адміністрацій В.Клінтона і Дж.Буша-молодшого, особливої уваги надано з'ясуванню причин політичних конфліктів між США і КНР.*

**Ключові слова:** американсько-китайські відносини, держава, політика, стратегічне суперництво.

*В статье осуществлен компаративный анализ концептуальных основ китайской политики администраций В.Клинтон и Дж.Буша-младшего, особое внимание уделено выяснению причин политических конфликтов между США и КНР.*

**Ключевые слова:** американо-китайские отношения, государство, политика, стратегическое соперничество.

*The article spotlights comparative analysis of the concept principles of Bill Clinton and George W. Bush administrations` Chinese policy, special attention is paid to examination of the political conflicts` between USA and PRC reasons.*

**Key words:** the American-Chinese relations, state, policy, strategic rivalry.

Сприйняття Сполученими Штатами міжнародної ролі КНР і, відповідно, визначення характеру американсько-китайських відносин постійно еволюціонують у залежності від розуміння істеблїшментом США посталих перед країною проблем і завдань з їхнього вирішення щодо двосторонніх взаємин з «азійським драконом», а також з'ясування його місця в світі. Різні погляди на перспективи зносин із Китаєм і формулювання китайської політики Сполучених Штатів існують у вашингтонській адміністрації і в Конгресі, в ділових колах і в середовищі численного експертного товариства, що прямо чи опосередковано стежить за КНР.

У початковий період холодної війни інтереси США на китайському напрямі формувались у контексті конфронтаційних американсько-радянських відносин. Однак у спробах поширити свій домінуючий вплив на Східну Азію американське керівництво наштовнулось на серозний опір з боку СРСР та КНР і не змогло добитися поставлених перед собою геостратегічних завдань, заявлених генералом Д.Макартуром невдовзі по перемозі Китайської народної революції: в зоні впливу Кремля в Східній Азії в 1950-ті рр. опинилися материковий Китай, північні Корея і В'єтнам.

Намагаючись потіснити СРСР в Азійсько-Тихоокеанському регіоні (АТР) і вивести згадані держави з-під радянського впливу, на поч. 1970-х рр. власті США демонстративно пішли на зближення з КНР, що на той час мала вже досить напружені взаємини з радянським керівництвом, вважаючи здійснюваний нею внутрішньополітичний курс ревізю-

\* доктор політичних наук, професор, старший науковий співробітник НДЧ Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка

ністським. Інтереси силового й економічного стримування СРСР диктували розігрування Сполученими Штатами «китайської карти», що вповні відповідало прагматичним зовнішньополітичним настановам Білого Дому в Східній Азії, а проблеми у взаєминах між Москвою й Пекіном, а також Москвою й Вашингтоном залишалися цементуючим чинником в американсько-китайських відносинах.

Із завершенням холодної війни та розпадом СРСР і крахом комуністичних режимів у європейських країнах т.зв. «соціалістичної співдружності» увага Сполучених Штатів до АТР, а відповідно й до зносин із КНР та її ролі в регіоні, ослабла, поряд із підвищеною увагою до політичної ситуації в Європі, особливо протягом першого президентського терміну В.Клінтона. А оскільки одночасно із зазначеними геополітичними змінами серйозні економічні труднощі виникли й у Японії, що надовго зняло для США здавалося б неминучу «японську загрозу» перетворення «імперії вранішнього сонця» на найбільшу економічну державу світу, принаймні на якийсь час Сполучені Штати залишилися в АТР без військових, політичних і економічних суперників та конкурентів.

Але «розслабитися» Сполученим Штатам після перемоги в холодній війні й відчути себе одноосібним глобальним лідером у системі міжнародних відносин повною мірою так і не вдалося. У Східній Азії на шляху реалізації американських планів з побудови нового світового порядку став Китай, що за своєю економічною й військовою міццю може розглядатися в якості головного антагоніста США, принаймні на регіональному рівні, й тому став головним об'єктом уваги американських політиків та військових.

Швидке збільшення питомої ваги КНР не лише в регіональній, а й у світовій економіці (країна вийшла на перше місце на планеті за вартістю золотовалютного резерву й експорту, виробництвом сталі, вугілля, кольорових металів, цементу, телевізорів, персональних комп'ютерів, мобільних телефонів, годинників і велосипедів, врожайми зернових, виробництвом бавовни, шовку-сирцю, м'яса, молока і яєць, Китай перетворився на найбільший автомобільний ринок світу), сталі темпи господарського зростання (не нижче 8-9 % щорічного збільшення ВВП), стрімка замученість КНР у глобальні торговельні, інвестиційні й фінансові потоки та відповідно нарощування військово-політичних можливостей привели багатьох американських аналітиків-міжнародників до висновку, що американсько-китайські відносини стали ключовими в АТР.

Вперше після краху Радянського Союзу, певний «центр сили» кинув Сполученим Штатам свого роду виклик у сфері «soft power»: комбінації економічної активності, інтелектуального горіння, культурного самоствердження, привабливої торгівлі, наполегливої та ввічливої дипломатії на тлі прогресуючого військового потенціалу. Причому офіційний Пекін «перебігає дорогу» США там, де він раніше нічого не значив: від КНР залежними стають держави, що донедавна жорстко були в орбіті американського впливу, - Венесуела, Південна Африка, Таїланд.

Щоправда, є й протилежний погляд, також поширений в американському експертному товаристві. Згідно нього, незважаючи на визнання зростаючої ролі Китаю й перетворення його на потенційного стратегічного суперника США, все ж не КНР буде в центрі американської політики в АТР, а надійні союзники офіційного Вашингтона в регіоні – передусім Австралія, Японія, Південна Корея, Сінгапур, Філіппіни.

Незважаючи на реальні й декларовані відмінності в підходах Сполучених Штатів до КНР за адміністрацій В.Клінтона й Дж. Буша-молодшого, у них є й очевидна наступність. Протягом останніх двох десятиліть американсько-китайські відносини в цілому послідовно розвивались і поліпшувалися, незважаючи на кілька епізодів короткочасного загострення (в березні 1996 р., коли Пентагон підтягнув авіаносці до Тайваню для його

«захисту від можливого китайського нападу; в травні 1999 р. внаслідок «випадкового» (швидше всього так і було) бомбардування американськими літаками посольства КНР у Белграді; відразу ж після приходу в Білий Дім адміністрації Дж. Буша-молодшого, коли 1 квітня 2001 р. сталося зіткнення китайського винищувача й розвідувального літака США).

І за В.Клінтона, й за Дж. Буша-молодшого здійснювалися кроки до політичного й економічного зближення США з КНР. Серед перших насамперед варто вказати на відомі три «ні» В.Клінтона, сформульовані ним під час офіційного візиту до КНР у 1998 р., - зобов'язання США не визнавати незалежності Тайваню; не підтримувати формулу «двох Китаїв» і не сприяти прийняттю Тайваню до будь-якої організації, що вимагає державності як умови для членства в ній [1]. Економічні кроки адміністрації Демократичної партії зводилися до «залучення» КНР в інституційні структури світової економіки шляхом форсування його прийому до СОТ для перетворення на «нормального» учасника глобальної економічної інтеграції.

Хоча на початку президентства Дж. Буша-молодшого в її політиці був яскраво виражений синдром АБС (anything but Clinton), відносини з КНР швидко вийшли на довгостроковий курс «втягування» його в світову економіку та політику в якості відповідального гравця. Вже на початку червня 2001 р. офіційними Вашингтоном і Пекіном було окреслене остаточне коло найважливіших питань для взаємного обговорення в процесі вступу КНР до СОТ. Наступного місяця адміністрацією Дж. Буша-молодшого були здійснені відповідні кроки в Конгресі, що увінчалися практично одночасним із прийняттям Китаю до СОТ наданням йому з 1 січня 2002 р. на постійній основі нормального торговельного статусу - «режиму найбільшого сприяння» в торгівлі зі США зі скасуванням процесу щорічного підтвердження цього статусу згідно з горезвісною поправкою Джексона – Веніка [2].

Таким чином, незважаючи на більш жорсткий курс Білого Дому щодо КНР у військово-політичних питаннях у перші місяці адміністрації Дж. Буша-молодшого, врегулювання проблем в економічній сфері просувалося вперед. Незважаючи на певний первісний песимізм обох сторін, вдалося узгодити позиції зі вступу Китаю до СОТ, що відкрило цілковито нову сторінку у взаєминах країни не лише зі Сполученими Штатами (у 2011 р. 17,7 % 1898-мільярдного в доларовому еквіваленті експорту материкової КНР припадало на США, останні забезпечували й 7 % 1743-мільярдного імпорту до Китаю [3]), але й усім розвиненим світом.

Звичайно, велику роль у коригуванні курсу Сполучених Штатів стосовно Китаю відіграли трагічні події 11 вересня 2001 р., які додатково стимулювали вашингтонську адміністрацію до проведення політики активного «залучення» Китаю в світові справи як надійного партнера, без участі якого не можуть бути вирішені численні міжнародні проблеми. Але перегляд курсу адміністрації Дж.Буша-молодшого щодо КНР у бік «пом'якшення» тривав протягом усього літа 2001 р., про що свідчить, зокрема, той факт, що 14-15 вересня поновилися американсько-китайські офіційні військові контакти, перервані внаслідок «квітневого інциденту», тобто вони мали бути підготовлені задовго до теракту 11 вересня.

Щоправда, «квітневий інцидент» надовго затримав подальший розвиток зв'язків між Вашингтоном і Пекіном на вищому військовому рівні – фактично до осені 2005 р. А в жовтні 2001 р. на зустрічі Дж.Буша-молодшого й тодішнього голови КНР Цзян Цземіня під час саміту АТЕС президент США підтвердив бажання розвивати конструктивні відносини співробітництва з Китаєм.

Водночас прихід до влади Дж. Буша-молодшого в спілці з «теоконами» й «неоконами» вніс істотні корективи в оцінку американською стороною перспектив розвитку взаємин із КНР. Виступаючи перед студентами Пекінського університету під час свого офіційного візиту до КНР у 2002 р., Дж. Буш-молодший заявив у дусі провіденціалізму: «США – це країна, що управляється вірою в Бога. 95 % американців заявляють, що вірять у Творця, і я – один із них». Постулат про месіанську роль богообраної держави є для його прибічників ідеологічним фундаментом стратегії, кінцева мета якої – світове лідерство. Причому корені цієї стратегії – в прагненні добитися нічим не обмеженого доступу до ринків збуту, джерел сировини й сфер інвестування капіталу.

В поєднанні стратегічного співробітництва й суперництва (як економічного, так і військово-політичного), що, швидше всього визначатимуть характер взаємин Сполучених Штатів з КНР у довгостроковому плані, акцент був зміщений у бік стратегічного суперництва. Такий двоїстий підхід до Китаю досить чітко відображений у двох Стратегіях національної безпеки США (СНБ), підписаних Дж. Бушем-молодшим. У СНБ-2002 в розділі «Вироблення порядку денного для спільних дій з іншими основними центрами сили в світі» в частині тексту, присвяченій Китаю (що йшов услід за Росією), відзначалося, що для Сполучених Штатів «відносини з Китаєм є важливою частиною стратегії створення стабільного, мирного й процвітаючого Азійсько-Тихоокеанського регіону».

США в цьому документі вітали «виникнення сильного, мирного і процвітаючого Китаю», особливо наголошуючи на тому, що «демократичний розвиток країни має вирішальне значення для її майбутнього». Водночас у СНБ-2002 висловлювалася стурбованість тим, що «після чверті століття з дня звільнення від гірших рис комуністичного спаду китайські лідери все ще не приступили до ухвалення рішень із фундаментальних питань, що мають визначити характер китайської держави». Тут же окремо підкреслювалося, що «маючи на меті володіння сучасними військовими можливостями, які загрожують його сусідам з АТР, Китай іде застарілим шляхом, що, в кінцевому підсумку, затримає здійснення його власної цілі – досягнення національної величі».

Поряд із визнанням існування сфер, де Сполучені Штати й Китай мають глибокі розбіжності, в СНБ-2002 стверджувалося, що США мають на меті встановлення «конструктивних відносин із Китаєм, що змінюється», працюватимуть над «звуженням розбіжностей там, де вони є», не дозволяючи цим розбіжностям перешкоджати співробітництву в тих областях, де «в нас є згода» [4, р. 27-28].

У новій версії Стратегії національної безпеки США, підписаній у березні 2006 р., Китаю надано значної уваги в розділі «Східна Азія», який починається з характеристики цього регіону як такого, що має «величезні можливості й тертя, що затягнулися». Але тут же підкреслено, що Сполучені Штати – тихоокеанська держава з великими інтересами в Східній і Південно-Східній Азії, що було відповіддю на критику того, ніби США занадто захопились іншими регіональними й глобальними проблемами.

В частині розділу, що стосується Китаю, знову говорилося про те, що трансформація КНР іще далека від завершення (тобто вектор її політичного розвитку все ще незрозумілий). Водночас тут же повторювалася теза, вперше сформульована спеціальним торговельним представником США у Пекіні Р.Зелліком у його основоположній промові (більшість її положень увійшли до оцінки Китаю в СНБ-2006) про американсько-китайські відносини, що він виголосив в якості першого заступника державного секретаря перед Національним комітетом із взаємин із КНР у вересні 2005 р.

Ця теза полягає в тому, що оскільки Китай стає глобальним гравцем, він повинен діяти як відповідальний учасник світової системи, виконуючи свої зобов'язання й співп-

рацюючи разом із Сполученими Штатами й іншими учасниками світової системи, аби забезпечити її успішний розвиток. Причому Р.Зеллік наголосив, що для США і всього світу істотним є питання: яким чином Китай буде використовувати свій вплив у майбутньому? «Для того, щоб відповісти на це питання, - пояснював дипломат, - настав час піти далі нашої політики відкритих дверей для участі Китаю в міжнародній системі. Нам необхідно закликати Китай стати відповідальним учасником у цій системі» [5].

Оцінюючи економічні успіхи КНР та її потенціал, називаючи сфери співробітництва (боротьба з міжнародним тероризмом, поширенням зброї масового враження, енергетична безпека), СНБ-2006 знову закликала Китай розвиватися шляхом демократії й більшої відкритості країни для світу, а також акцентувала на тому, що «лідери Китаю мають усвідомити»: вони не можуть іти мирним шляхом розвитку, водночас зберігаючи підходи старого мислення, а саме – продовжувати збільшення військового потенціалу нетранспарентним шляхом; розширювати торгівлю, але діючи таким чином, щоб замикає лише на собі джерела енергії на всій планеті, намагаючись знайти прямі підходи до ринків замість того, щоб відкривати їх; підтримувати багаті на ресурси країни, не звертаючи уваги на внутрішню політику їхніх режимів («неправильне управління», тобто відсутність демократії) чи їхню неправильну поведінку на світовій арені.

Наприкінці вказаного розділу СНБ-2006 зазначалося, що стратегія Сполучених Штатів спрямована на «заохочення Китаю зробити правильний стратегічний вибір для його населення» і водночас на те, щоб «бути застрахованими від інших можливостей» [6]. Заходи страховки не уточнювалися, але, як завжди в американців, вони, природно, поєднували в собі різноманітні кроки політичного, економічного й військового характеру.

Таким чином, політичні інтереси США щодо КНР після холодної війни стали самодостатнім чинником їхньої стратегії в АТР. Тому головне завдання американської влади на китайському напрямку, що окреслилося за двох термінів президентства Дж.Буша-молодшого, звелось до реалізації ідеї «стримування КНР через інтеграцію». З одного боку, офіційний Вашингтон надає особливого значення залученню Китаю до тісних торговельно-економічних і фінансових відносин зі США, щоб поступово привчити Пекін грати «за американськими правилами». А з іншого боку, США проводять стосовно КНР політику превентивного силового стримування, оскільки на думку американських політиків, саме від Китаю як від регіональної наддержави може виходити потенційна загроза інтересам США як глобальної наддержави.

Власті США були (й залишилися) зацікавлені в тому, щоб китайське керівництво здійснювало зважений і відповідальний міжнародний курс на регіональному й глобальному рівнях, не перешкоджаючи США зміцнювати свої позиції в світі, відмовилося б від загрози застосування сили (особливо щодо Тайваню) й від сприяння поширенню ракетних технологій та зброї масового враження (особливо в країні «вісі зла»), забезпечило б транспарентність національних військових програм і допустило б на внутрішній китайський ринок американські інвестиції й продукцію (у 2011 р. позитивне сальдо зовнішньої торгівлі КНР склало \$ 155 млрд., переважно за рахунок США).

Але поряд з об'єктивною зацікавленістю США у співробітництві з КНР для вирішення власних регіональних (передусім щодо використання «китайського чинника» для заморожування ракетно-ядерних програм КНДР і мирного об'єднання Корейського півострова) та глобальних задач Вашингтон підтримував інтерес до проведення політики стратегічного стримування Китаю. Така позиція в основі своїй враховувала досить поширену в істеблішменті США думку про те, що будь-яке китайське керівництво в минулому, сучасному й майбутньому «здатне сприймати лише мову сили».

Справа в тому, що, незважаючи на міцніючу співпрацю між США і КНР за президентства Дж. Буша-молодшого, у взаєминах двох гігантів збереглося чимало сфер, де їхні позиції серйозно розходились. Тобто в американсько-китайських відносинах є чимало гострих суперечностей, що заважають реалізації стратегічного курсу США на підпорядкування Китаю своїм геополітичним інтересам в АТР. Американські власті були стурбовані тим, що не зможуть вибудувати з Китаєм стабільні, впорядковані, а головне – підконтрольні взаємини. Тому Білий Дім передусім звертає увагу на суперечності у взаєминах із Пекіном і не робить вигляд, що все в порядку й що ці відносини наповнені лише взаємною повагою та бажанням співпрацювати. І на поч. ХХІ ст. зберігало свій здоровий глузд твердження: «Те, що розділяє США й КНР, набагато більше від того, що їх об'єднує».

Принципові розбіжності між США і Китаєм за президентства Дж. Буша-молодшого стали настільки великими, що країни не могли отримувати вигоди від підтримання стабільних і стратегічно важливих відносин одна з одною, ігноруючи ці розходження. Причому, офіційний Пекін не сприймав (і не сприймає) американську політику нав'язування світовому співтовариству монополярного устрою, він не погоджувався із силовими акціями США в Афганістані, Іраку та Сербії. Несхвально Китай поставився й до курсу Білого Дому на повалення режиму Кім Чен Іра в КНДР і заміни його проамериканським ставлеником.

Американських політиків тривожило й те, що під приводом гарантування безпеки поставок нафти до КНР із країн Близького Сходу й Тропічної та Південної Африки (дефіцит споживання нафти й нафтопродуктів у Китаї в 2007 р. складав 40 % від потреб у них другої в світі за потужністю китайської економіки), офіційний Пекін дедалі частіше почав заявляти про необхідність зміцнювати національні ВМС з тим, щоб забезпечити надійну охорону морських комунікацій в Індійському океані й Малаккській протоці, через які здійснюється доставка в Китай енергоносіїв. Але в тих же районах дислоковані й американські ВМС (причому на постійній основі), що брали участь в операціях в Афганістані й Іраку.

Боляче реагували США й на заяви китайських військових про відмову від політики «незастосування першими ядерної зброї» (хоча відповідні положення Концепції національної безпеки Російської Федерації від 10 січня 2000 р. не викликали заперечень ані з боку адміністрації В.Клінтона, ані Дж. Буша-молодшого). А в доповіді Пентагона за 2006 р. «Про стан збройних сил США», зокрема, відзначалось, що Китай «має в розпорядженні найбільші потенційні можливості для військового суперництва зі Сполученими Штатами». Тому Пентагон намірявся здійснювати вплив на стратегічний вибір Китаю й відмовляти його керівництво від нарощування руйнівних військових сил, тим більше в зоні стратегічних інтересів Сполучених Штатів.

Так звані «неокони», представлені в адміністрації Дж.Буша-молодшого (частина з них, щоправда, втратила вплив, а дехто й посади під час його другого президентського терміну), в якості об'єктивних геополітичних цілей Китаю вважали його бажання бути потужною державою в АТР, а це, як вони робили висновок, вело до відносного скорочення ролі США в регіоні. Звідти випливало і їхнє очікування підвищення градусу суперництва Вашингтона й Пекіна за регіональне лідерство.

Таким чином, не лише в американському експертному співтоваристві, але й на державному рівні – в Конгресі США й президентській адміністрації – протягом обох термінів Дж. Буша-молодшого тривала боротьба курсів на «стримування» Китаю чи на його «конструктивне залучення» до світових справ, або ж на поєднання одного й другого – на

конкуренцію з Китаєм за лідерство в АТР у комбінації з партнерством там, де для Сполучених Штатів це являло безперечний інтерес.

### **Література**

1. The Asia Times online. – 2004, January, the 1st.
2. Електронний ресурс. – Режим доступу: <http://www.fmprc.gov.cn/eng/wjb/zzjg/bmdyys/gjlb/3432/default.htm>.
3. The World Factbook [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/ch.html>.
4. The National Security Strategy of the United States of America. September 2002 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://georgewbush-whitehouse.archives.gov/nsc/nss/2002>.
5. «Whither China: From Membership to Responsibility?» Robert B. Zoellick, Deputy Secretary of State Remarks to National Committee on U.S.-China Relations. – New York City. – 2005, September, the 21st.
6. The National Security Strategy of the United States of America. September 2006 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.whitehouse.gov/nsc/nss/2006>.